

Смольницька О. О.

ORCID: 0000-0001-9864-1727

кандидат філософських наук,

консультант із філології

Місія “Постуляційний центр беатифікації й канонізації святих”

Української греко-католицької церкви

м. Львів, Україна

ФІТОСИМВОЛІКА ОРХІДЕЇ В ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ КИТАЙСТКИ ЯРОСЛАВИ ШЕКЕРИ

Ключові слова: фітосимвол, орхідея, переклад, китаїстика.

Здобутки української китаїстки Ярослави Шекери (1982–2019) – кандидатки філологічних наук, доцентки КНУ імені Тараса Шевченка – надзвичайно плідні: наука, викладання, поезія, художні переклади, укладання антологій і хрестоматій, музика, образотворче (декоративно-прикладне) мистецтво, режисура вистав тощо.

Із китайською культурою асоціюється квітова символіка. Фітосимволи цієї країни використовувались у презентації PowerPoint (зробленій авторкою пропонованого дослідження) на вечорі пам'яті Я. Шекери 2019 р. [2] і аналізувалися [1], проте існує багато питань, які потребують докладнішого дослідження.

Орхідея (*ланьхуа*, *lánhuā* [7]) входить у число “чотирьох шляхетних рослин Китаю” [6]. Її символіка досить широка та залежить від конкретної доби (як і контексту), проте можна виокремити основні риси. Це весняна квітка, що означає вишуканість, витонченість, скромність, спокій, ніжність, а також любов (зокрема й кохання) та родочість. Отже, це *дівочий і жіночий* символ. Тож *мета* – дослідити символ орхідеї у вибраних класичних текстах китайської літератури на прикладі українських перекладів Я. Шекери (цитати з творів наводяться в її перекладах). *Завдання:* 1) дослідити орхідею як символ в еволюції – від давньої до пізньої (середньовічної) китайської літератури, зосередившись на поезії; 2) простежити трансформацію цього квітового символу як індивідуально, так і в парі з іншими фітосимволами.

Як весняний символ, це антитеза *хризантемі*, що означає осінь, зрілість і навіть старість (але й довголіття) [1]. Тому орхідея – весна / юність, молодість.

Якщо брати “Чуські строфи”, то впадає у вічі “Скорбота вигнання” (автор – Цюй Юань, 屈原, 339–278 до н. е. [3, с. 111]), де є слова:

“Я прикрасив себе орхідеями з осені...” [3, с. 115]. Отже, тут бачимо орхідею як *осінній* символ, що йде врозріз із поширенішим стереотипом про неї як про весняну фітосимволіку. Але далі сказано: “Орхідей посадив навесні я удосталь ошатних...” [3, с. 116]. Ще є цікавий *перекладознавчий коментар*. Перекладаючи назву рослини словом “лаванда” [3, с. 116], китаїстка, однак, зазначала: “Тут і далі – в оригіналі трава *хуей* (蕙) – багаторічна трав’яниста рослина, що має вузькі, довгі гострі листки, розквітає на початку літа жовто-зеленими запашними квіточками. Дико росте в горах. В “Лісао” – алегорія благородних мужів (*цзюньцзи*, 君子). Слово *хуей* може позначати як лаванду, так і вид орхідеї” [3, с. 117]. Отже, тут бачимо локалізм, притаманний китайській поезії, специфічну національну реалію і спробу доместикації такого символу шляхом генералізації. Далі в поемі знову згадується квітковий символ орхідеї: “Хай би кінь на горбах, де цвітуть орхідеї, гуляв...” [3, с. 118]. Ці квіти названо і як фінал шляху (фантастичної метафоричної подорожі): “Опускається ніч, люди силу втрачають, завзяття. / Наполегливо жду під ворітьми, в руках – орхідеї” [3, с. 122]. Названа квітка тут часто постає й контрастом. Описуючи злих людей, автор вдається до паралелізму: “Почепили на пояс гіркий дикорослий полин, / Орхідеями ж, кажуть, себе прикрашати не слід” [3, с. 124]. Пояснення: “У поемі полин вважається “злою” травою. Тут є алегорією негативної сутності людини” [3, с. 124]. Отже, це *анти-теза орхідеї*. Так само філософський зміст має рослинна символіка далі: “Що за хаос у світі, постійно трапляються зміни. / Залишатися тут чи ж потрібно надалі? Для чого?! / Орхідея і дудник вже втратили пахощі тлінні, / А лаванда й айр уже стали травицею *мао*” [3, с. 125]. Конкретизація символу орхідеї постає в “портреті” цієї квітки та рефлексії ліричного героя: “Я раніше вважав: орхідея надійна достатньо, / Та не думав, що в неї іззовні лиш форма красива; / Її якості зникли – звичайною квіткою стала, / Хоч ім’я має славне – не виправдала його!” [3, с. 126]. Тут бачимо індивідуалізацію змалювання символу орхідеї. Цикл “Із Дев’яти пісень” інакше описує цей символ: “М’ясо духмяне підносив та й на п’яних орхідеях...” [34, с. 128] (вірш “Східний володар хаосу (I)”, цю поезію можна назвати міфологічною). Ця міфологічність пов’язана, зокрема, з обрядовістю. У вірші “Володар хмар (II)” сказано про обряд як жертву: “Миюсь у купелі із запашних орхідей, та й промиваю у зіллі волосся; / Сукню барвисту вдягаю для духа – наче пелюстки та й пещених квітів” [3, с. 128]. У “Пожертві духам” (XI) сказано: “Навесні орхідеї кладем, / хризантеми п’янки восени...” [3, с. 131].

Сун Юй (宋玉, 290?–223? до н. е. [3, с. 139]) в оді “Свята фея” так само детально змальовував символіку. Фея як ідеал красуні та чеснотливої героїні, зокрема, описана так: “Омита настоєм із орхідей” [3, с. 150], “Ряд милих слів у відповідь; і розлили тоді пахощі вуста її, наче цвіт орхідеї” [3, с. 151].

Зовні орхідея часто не описується (не згадується її колір), зате ключова риса – *пахощі*, частий епітет – “п’янка”. Це помітно і в подальшій літературі.

Якщо брати пізніший період (III–VI ст.), то впадає у вічі складність символу орхідеї, який часто йде в супроводі інших символів (від рослинних до астрономічних тощо). Наприклад, період Вей-Цзінь, автор *Жуань Цзі*, “Співаю про те, що на душі”: про богинь: “Почування схвилювані, в дів – лиш печальні думки: / “В орхідеевім домі лілійник взялись ми саджати. / То для кого ж олією змащувать коси тепер? / Ми чекаєм дощу, але мусимо сонце стрічати” [4, с. 32]. Помітно, як рослинна символіка (орхідея, лілійник) тут пов’язана зі стихіями та світилами (дощ, сонце). За поясненням китайстки: “Тлумачення цього рядка сучасними китайськими коментаторами: богині так чекають приходу Цзяофу, наче дощу, проте, ніби навмисне, світить сонце. Однак можливе й інше тлумачення: дощ символізує бажання красунь розважитися з Цзяофу (пор. “Гра в дощик та хмаринку”), тому вони й очікують його. Дощ тут виступає як чоловіче (*янське*) начало: Небо-ян за допомогою живодайного дощу запліднює Землю-*інь*” [4, с. 32]. Тобто орхідея може означати в цьому контексті жіночність і фертильність (оскільки квіти потребують дощу для життя й запаху). У вірші “Кличу відлюдника” мовиться: “Вітрисько стрімкий у п’янкх орхідеях спинивсь...” [4, с. 33]. Інший поет, Цзі Кан (稽康, 223–263) [4, с. 34], у циклі “18 віршів, присвячених старшому братові *сюцаю*, що пішов до армії” писав: “Подругу згадую – очі здійму, / Пахощі – мов орхідеї лапаті” [4, с. 35]. Або вірш Го Пу (郭璞, 276–324) [4, с. 43], витриманий у жанрі “птахи і квіти” (який нагадує живопис): “Зимородок між квітами кампсису і орхідей / – В світлих образах птаха і квітів яса проступає” [4, с. 44]. Якщо читати про китайську поезію далі, то впадає у вічі нерозривність квіткової та взагалі рослинної символіки із символами безсмертя та взагалі філософією: “Поети Шести династій усе ще прагнуть до незвичайного, божественного, і вони досягають його, щоправда, за допомогою власної уяви. Скажімо, ліричний герой вірша Шень Юе (441–513) “Уранці вирушаю в гори Діншань” (“*早发定山诗*”), замріявшись серед трав і квітів неземної краси (*棠 яблуня, 兰 орхідея, 荃 айр та 樱 вишня*) і здобувши священний та цілющий плід *лінчжи*, здається, нарешті досягає своєї мети, бачачи дев’ять безсмертних (*望九仙*)” [4, с. 55].

Цікаві народні пісні, зокрема *юефу* Південних династій [4, с. 110]. Зосібна, це “Опівнічні пісні чотирьох пір року (літні)”: “Уранці, коли прохолодно, на вежу іду; / Надвечір – на озері, де орхідеї осяйні” [4, с. 111].

Орхідея є символом і в усталених конструкціях, пов’язаних з інтелектуалізмом, культурою. Наприклад, це термін “орхідеева вежа”,

застосований до чиновників *ліниши* (доба Хань): “(兰台, книгосховище при імператорському дворі)” [4, с. 123].

Література пізнішого періоду (VII–XIII ст.) так само позначена трансформацією та надзвичайним багатством квіткової символіки, у якій теж можна вичленувати ряди. Зокрема, це поезія початку Тан [5, с. 32] – автор Чень Цзи-ан (陈子昂, 661–702) [5, с. 32], така пейзажна замальовка (з циклу “Про побачене”): “*Духен*, орхідеї весною і літом цвітуть / – Які ж то розкішні й духмяні, а листя зелене! / Мовчазно в порожньому лісі пишніють вони: / На стебла лілові схилилися квіти вогненні” [5, с. 34].

Символ “*Орхідейної вежі*” з’являється у віршах і цієї доби, причому навіть в іронічному ключі, у поетичній полеміці – *Су Ши* (苏轼, 1037–1101 [5, с. 223]) “Прелюдія до водяної мелодії (“Шуй дяо ге тоу”): “Посмішку принц з Орхідейної вежі [“поет Сун Юй (宋玉, 290?–223? до н. е.)”. – *Я. Шекера* [5, с. 233]] у нас виклика – / Вчення Чжуан-цзи про звуки Небес він ще не осягнув, / А про вітри обох статей усе промовляє” [5, с. 233]. Як помітно, “принц з Орхідейної вежі” – це парафраз, відомий обом поетам і колу їхніх тодішніх читачів.

Дуже цікаво обіграно епітет у вірші поетеси *Лі Цін-чжао* (李清照, 1084–1151?) доби Південної Сун [5, с. 241] “Зрізана сливова гілка (“І цзянь мей”): “Розвіялись пахощі лотоса красного; в осінь – циновка твердая. / Легенько скидаю одягу і шаль, / Сама в орхідеєвий човен сідаю” [5, с. 246]. Вислів “орхідеєвий човен” (“兰舟) – образний епітет до човна (тобто гарний, красивий човен)” [5, с. 246]. Отже, “орхідея” прямо означає красу і витонченість, а оскільки авторкою і ліричною героїнею є жінка, то названа квітка – фемінінний символ.

Отже, символічний аналіз і дослідження перекладацьких трансформацій показують, що орхідея як фітосимвол постає різноманітно залежно від доби та взагалі контексту в обраних для студії китайських творах. Проте є універсальні риси, так само відтворені перекладачкою: фемінінність, зв’язок із божественним, міфологемами тощо. Це зумовлюється ретельністю Я. Шекери і тонким відчуттям східної культури. Якщо звернутися до ранньої (давньої) китайської поезії, то можна знайти там пропрацьовану квіткову символіку. Робота має перспективу продовження з огляду на великий масив текстів і значну імпліцитну символіку.

Література:

1. Смольницька О. О. Образ-символ хризантеми в перекладацькому і дослідницькому дискурсі української китаїстки Ярослави Шекери: компаративний та архетипний аналіз // Питання сходознавства в Україні. Тези доповідей VI Всеукраїнської дистанційної науково-методичної конференції з міжнародною участю. 25 травня 2022 р. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Факультет іноземних мов.

Харків, 2022. С. 99–101. URL: https://drive.google.com/drive/folders/16UqoU-6WXrsGQM11riHawADSUV_pmra2?usp=sharing (26.05.2022).

2. Смольницька О. Ярослава Шекера: журавлі безсмертя. URL: <https://www.facebook.com/mavkasnail/posts/2477760542491820> (accessed: 29.10.2019).

3. Хрестоматія китайської літератури (від найдавніших часів до III ст. н. е.) / Упоряд. Н. В. Коломієць, Я. В. Шекера. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2008. 256 с.

4. Хрестоматія китайської літератури (III–VI ст.) / упорядник Я. В. Шекера. Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2010. 194 с.

5. Шекера Я. В. Китайська література VII–XIII століть : навч. посіб. Київ: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2013. 351 с.

6. Four Noble Plants in Chinese Culture (2014-08-08). URL: <https://english.visitbeijing.com.cn/article/47ONAGJZNTi#:~:text=In%20ancient%20China%2C%20people%20called,in%20common%20with%20human%20virtues> (accessed: 17/11/2023).

7. Lánhuā – Translation from Chinese into English // PONS dictionary. URL: <https://en.pons.com/translate/chinese-english/lánhuā> (accessed: 17/11/2023).